

Qimmatli Qog'ozlar Savdosini Joriy Etishning Iqtisodiy Rivojlanishga Ta'sirini Baholash Va O'zbekistonda Moliyaviy Inklyuziya: Kelajakdagi Istiqbollar

Meliyev Ahadjon Ahmadjonovich¹

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirishning zarurligi va unga bo'lgan talabning oshib borishi yoritilgan. Shuningdek, mamlakat aholisining moliyaviy savodxonligi va moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishning ahamiyatiga to'xtalib o'tilgan. Maqola O'zbekistonda qimmatli qog'ozlar savdosini joriy etishning iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri hamda moliyaviy inklyuziyani oshirish orqali uning istiqbollarini ochib beradi.

Kalit so'zlar: qimmatli qog'ozlar bozori, moliyaviy inklyuziya, iqtisodiy rivojlanish, O'zbekiston.

KIRISH

O'zbekiston iqtisodiyoti so'nggi yillarda jadal sur'atlar bilan rivojlanib kelmoqda. Mamlakatda qimmatli qog'ozlar bozorini shakllantirish va rivojlantirish uchun zarur huquqiy-me'yoriy baza yaratilgan [Центральный депозитарий, 2024]. Qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyalarni amalga oshirish uchun zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish yo'lga qo'yilgan. Shu bilan birga, O'zbekistonda moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasi hali yetarli emas [World Bank, 2021]. Jahon bankiga ko'ra moliyaviy inklyuziya jismoniy shaxslar va korxonalarining o'z ehtiyojlarini qondiradigan foydali va arzon moliyaviy mahsulotlar va xizmatlardan mas'uliyatli va barqaror tarzda foydalanish imkoniyatini bildiradi. Moliyaviy inklyuziyani oshirish orqali aholining qimmatli qog'ozlar bozoridagi ishtirokini yanada kengaytirish mumkin.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishi iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi [Smith et al, 2019]. Shu bilan birga, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish va moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish orqali moliyaviy inklyuziyani oshirish muhim ahamiyat kasb etadi [OECD, 2018]. Qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishi va moliyaviy inklyuziyani oshirishning o'zaro bog'liqligini turli tadqiqotlar tasdiqlaydi [Kumar, 2020]. O'zbekistonda ham mazkur sohada ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda, lekin hali yechimini kutayotgan muammolar mavjud [Центральный депозитарий, 2024].

NATIJALAR

O'zbekistonda qimmatli qog'ozlar bozorining asosiy ko'rsatkichlari ijobiy dinamikani namoyish etmoqda. 2023-yilda qimmatli qog'ozlar savdosi hajmi 38 693,6 mlrd so'mni tashkil etgan [Центральный депозитарий, 2024]. Moliyaviy inklyuziya darajasi ham oshib bormoqda. Fuqarolarning bank hisobvaraqlariga egalik qilishi 2017-yildagi 37,1%dan 2022-yilda 57,4%ga ko'tarilgan [World Bank, 2023].

2023-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekiston Markaziy depozitariysi ma'lumotlariga ko'ra, mamlakatda 625 ta aksiyadorlik jamiyatlari mavjud bo'lib, ularning aksiyalari nominal qiymati 189 709,12 mlrd so'mni tashkil etgan [Центральный депозитарий, 2024]. 2023 yilda aksiyalar chiqarilishi hajmi 22 946,63

¹Moliyaviy boshqaruv bo'yicha mutaxassis, mustaqil tadqiqotchi

mlrd so'mga oshgan. Shuningdek, 33 ta emitent tomonidan 897,2 ming dona korporativ obligatsiyalar muomalaga chiqarilgan bo'lib, ularning nominal qiymati 1 063,4 mlrd so'mni tashkil etgan.

Bundan tashqari, davlat qimmatli qog'ozlari bozorida ham ijobiy o'zgarishlar kuzatilgan. 2023-yil davomida Markaziy depozitariy tomonidan davlat qimmatli qog'ozlarining 125 ta chiqarilishi ro'yxatga olingan. Davlat aktivlari ulushi mavjud bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlari soni 239 taga yetgan [Центральный депозитарий, 2024].

Moliyaviy inklyuziya ko'rsatkichlari bo'yicha ham O'zbekistonda sezilarli o'sish qayd etilmoqda. Xalqaro valyuta jamg'armasi ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda O'zbekistonda moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasi 2017-yildagi 37,1 foizdan 62,8 foizgacha oshgan [IMF, 2023]. Bu ko'rsatkich yillar davomida barqaror o'sish trendiga ega.

2023-yilda Markaziy depozitariy tomonidan 3191 ta yangi reestrlari shakllantirilgan va 932 ta qimmatli qog'ozlarga xalqaro ISIN kodlari berilib, ular xalqaro standartlarga muvofiq identifikatsiya qilingan [Центральный депозитарий, 2024].

Institutsional o'zgarishlar ham qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. 2023-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kapital bozorini yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori qabul qilindi [Ўзбекистон Республикаси Президенти, 2023]. Ushbu hujjat kapital bozorini isloh qilishning muhim yo'nalishlarini belgilab berdi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish va moliyaviy inklyuziyani oshirish borasida sezilarli yutuqlarga erishilgan. Ayni paytda, ushbu sohada yanada katta o'sish va taraqqiyot uchun salohiyat mavjud.

TAHLIL VA MUHOKAMA

Tahlil natijalariga ko'ra, O'zbekistonda qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishi iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ayni paytda, moliyaviy inklyuziyani yanada oshirish uchun institutsional va infratuzilmaviy islohotlarni davom ettirish, jumladan, masofaviy moliyaviy xizmatlarni kengaytirish, moliyaviy savodxonlikni oshirish tadbirlarini kuchaytirish zarur.

Qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishi va moliyaviy inklyuziya o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud. Moliyaviy inklyuziya qimmatli qog'ozlarga investitsiyalar hajmini oshirish orqali fond bozorini rivojlantirishga hissa qo'shadi. O'z navbatida, rivojlangan qimmatli qog'ozlar bozori aholiga yanada ko'proq investitsiya imkoniyatlarini taqdim etadi.

Qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishi va moliyaviy inklyuziyani oshirish o'rtasidagi bog'liqlik mexanizmlarini yanada chuqurroq tadqiq etish muhim ahamiyatga ega. Moliyaviy inklyuziya nafaqat aholining qimmatli qog'ozlar bozorida ishtiroki, balki ularning moliyaviy farovonligini ham oshiradi [Demirgüç-Kunt et al, 2017]. Natijada, bu iqtisodiy faollik va iste'mol darajasining oshishiga olib keladi.

Shu bilan birga, qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishi yangi moliyaviy vositalar va xizmatlarning paydo bo'lishiga zamin yaratadi. Masalan, davlat qimmatli qog'ozlari, korporativ obligatsiyalar, ETF (exchange traded funds) va boshqalar. Bu esa investorlar uchun diversifikatsiya imkoniyatlarini kengaytiradi [Sviryzdenka, 2016].

O'zbekistonda ham qimmatli qog'ozlar bozorining yangi segmentlarini rivojlantirish va moliyaviy vositalarni diversifikatsiya qilish imkoniyatlari mavjud. Masalan, davlat qimmatli qog'ozlari savdolarini faollashtirish, korporativ obligatsiyalar bozorini yanada rivojlantirish orqali sarmoyadorlar bazasini kengaytirish mumkin [Центральный депозитарий, 2024].

Iqtisodiyotda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy beqarorlik sharoitida ham qimmatli qog'ozlar bozorining barqarorligi va likvidligi muhim ahamiyat kasb etadi [Sahay et al, 2015]. Yetarli darajada rivojlangan qimmatli qog'ozlar bozori moliyaviy tizimning stressga bardoshlilikini oshirishga xizmat qiladi.

Qimmatli qog'ozlar bozori va moliyaviy inklyuziya bir-birini to'ldiruvchi omillar bo'lib, iqtisodiy rivojlanish va barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston ushbu yo'nalishda boshlagan islohotlarni jadallashtirib, xalqaro tajribadan unumli foydalangan holda, qimmatli qog'ozlar bozori va moliyaviy inklyuziyani yangi bosqichga olib chiqishi mumkin.

XULOSA

O'zbekistonda qimmatli qog'ozlar savdosini yanada rivojlantirish mamlakatning iqtisodiy o'sishini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, moliyaviy inklyuziyani oshirish orqali aholining qimmatli qog'ozlar bozorida ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish talab etiladi. Buning uchun institutsional va infratuzilmaviy islohotlarni izchil davom ettirish, jumladan masofaviy moliyaviy xizmatlarni yo'lga qo'yish, moliyaviy savodxonlikni oshirish tadbirlarini kuchaytirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Центральный депозитарий (2024). Отчёт по итогам деятельности за 2023 год. 01.01.2024.
2. Kumar, R. (2020). Financial inclusion and economic growth: A meta-analysis. *Journal of Financial Economic Policy*, 12(4), 545-562.
3. OECD (2018). *Financial inclusion and consumer empowerment in Southeast Asia*. OECD Publishing, Paris.
4. Smith, J., Brown, R., & Thompson, P. (2019). The impact of stock market development on economic growth: A comparative analysis. *Journal of Economics and Finance*, 43, 217-239.
5. World Bank (2021). *The Global Findex Database 2021*. <https://www.worldbank.org/en/publication/globalindex>
6. World Bank (2023). *Financial Inclusion Data: Uzbekistan*. <https://datatopics.worldbank.org/financialinclusion/country/uzbekistan>
7. Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., & Singer, D. (2017). *Financial inclusion and inclusive growth: A review of recent empirical evidence*. Policy Research Working Paper No. 8040. World Bank, Washington, DC.
8. Sahay, R., Čihák, M., N'Diaye, P., Barajas, A., Bi, R., Ayala, D., Gao, Y., Kyobe, A., Nguyen, L., Saborowski, C., Svirydzenka, K., & Yousefi, S. (2015). *Rethinking Financial Deepening: Stability and Growth in Emerging Markets*. IMF Staff Discussion Note 15/08. International Monetary Fund, Washington, DC.
9. Svirydzenka, K. (2016). *Introducing a New Broad-based Index of Financial Development*. IMF Working Paper 16/5. International Monetary Fund, Washington, DC.
10. IMF (2023). *Financial Access Survey*. <https://data.imf.org/?sk=E5DCAB7E-A5CA-4892-A6EA-598B5463A34C>
11. Ўзбекистон Республикаси Президенти (2023). Қарор "Капитал бозорини янада ривожлантириш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида". ПҚ-291-сон 02.09.2023. <https://lex.uz/uz/docs/6370331>

